

Bíró-Balogh Tamás

A Szerző kísértetének szelleme

Márfai Molnár László: Ahol a szerző megtörténik

Márfai Molnár László második tanulmánykötetének (*Ahol a szerző megtörténik*) bevezetése megkönnyíti a tartalmi összefoglalást, hiszen maga szüzsézi az őt követő *szövegeket*: „Az első tanulmány [...] a fiatal Fülep Lajos 1905 és 1917 között írt művészeti kritikáit és publicisztikáit vizsgálja, abban az összefüggésben, hogy milyen narratív eljárások nyomán szerveződnek meg ezek a szövegek.” A következő két tanulmány „párdarabként is fölfogható”, „hiszen az elsőkben [...] Kosztolányinak író kortársairól készített portréit, míg a másodikban [...] kortárs írók Kosztolányiról kialakított felfogását” és a kortársak „változó és különböző artikulációs bázison képződő Kosztolányi-képének alakulását” elemzi Márfai, „ahol Kosztolányi, mint a neki tulajdonított szövegekből szóló szerző megtörténik” (kiemelés a szerzőtől); ez a két dolgozat „alapját képezi annak a folyamatnak a felvázolásához [!], melynek során a szövegmodalitás változik, illetve a szövegben testet öltő temporális identitás képződik.” „A következő három írás Márai kisebb prózai munkáit elemzi. Az első Márai 30-as években megjelent elbeszéléseit vizsgálja, a második [...] az 1934–35 közötti köteteket, [...] a harmadik dolgozat Márai írókról készített portréit tartalmazó gyűjteményét” értelmezi. „Az elbeszéli József Attila [című dolgozat] annak a három visszaemlékezésnek [Vágó Márta, Szántó Judit és Kozmutza Flóra] az összehasonlító elemzéséből született, amelyeknek szerzői fontos szerepet játszottak a költő életében”, és a visszaemlékezések „státusára való rákérdezés, a szövegelméleti megközelítésmódok, a fikció és a dokumentum-jelleg kérdéseinek sorra vétele után” külön kitér „annak a kérdésnek a vizsgálatára, van-e ezekben a szövegekben valamiféle olyan sajátosság, amely a női beszédmód vonásaként fogható fel.” „A kötet következő tanulmánya Hamvas Béla *Regényelméleti fragmentum* című esszéjét kísérli meg értelmezni, olyan módon, hogy összeveti két másik huszadik századi szerző, José Ortega y Gasset és Mihail Bahtyin egy-egy rokon tematikájú művével”, az utolsó írás pedig „a kortárs magyar irodalom [...] internális és externális olvasatát próbálja nyújtani”. Lehet tehát olvasni benne Kosztolányiról és Márairól, van benne szó József Attiláról és Fülep Lajosról (utóbbiról publikálta Márfai korábbi kötetét: *Jelentés a dialógus nyomán. Tanulmányok a fiatal Fülep Lajos művészeti írásairól*, 2001), és az is nagy erénye a kis kötetnek, hogy kvázi „ismeretlenebb” témákat dolgoz fel, mert pl. nem „agyonelemzett” regényekről ír újabb dicséretet, emellett olvashatunk a kötetben a regény műfajáról és irodalmunk mai helyzetéről.

A „két borítólappal közé préselt ívekre nyomott betűhalmaz”, ahogy a szerző a kötetét definiálja, saját rendszerén belül szinte hibátlan. Ezért az elsődlegesen a szövegszerűség figyelembevételével megírt dolgozatokban nem lehet hibának tekinteni a tekintélyi hivatkozásokat, hiszen azok szinte kötelezőek „az értelmezés labirintusában a hermeneutika Ariadné-fonalát” gombolyító szövegekben, s nem lehet hibának tekinteni a források téves címleírásait sem, mert az a tény, hogy Kosztolányinak sohasem volt pl. *Ady Endre (I.)* vagy *Ady Endre (V.)*, miképpen *Gárdonyi Géza (I.)* vagy *Juhász Gyula (VI.)* című írása (*Vér és arany* és *A huszonhét éves költő*; valamint *Isten rabjai* és *Juhász Gyula jubileumára* című annál inkább, miképpen ezeket a Márfai által használt kötet jegyzeteiben Réz Pál közli is), a szerző értelmezését nem befolyásolják, és az is biztos, hogy a József Attila kapcsán említett Remenyik Sándort pusztán a kontamináció miatti elgépelés szülte, ilyen nevű író ugyanis nem élt, Remenyik Sándor annál inkább, de Szántó Judit Remenyik Zsigmonddal vitázott. Egy jó szerkesztő pedig talán pl. az alábbi mondat nyelvi megformáltságát is kijavította volna: „Kosztolányi három évtizedes alkotói pályáján számos író kortársáról készített hosszabb-rövidebb terjedelmű portrét, majd ugyanezt megismételte a

magyar irodalomtörténeti múltban is Balassi Bálinttól a 19. század végének alkotói köréig.” Mert a mondat így azt sugallja, hogy Kosztolányi abszolút tudatosan, megtervezetten írta íróportré-sorozatát, előbb a kortársairól, *majd azután* – amikor ezzel elkészült – a magyar irodalomtörténet régebbi jeleiről. (De ne feledjük, hogy mindezeket csak azt követően, hogy nekilátott, megírta és befejezte a külföldi írókról szóló sorozatát, melyet az *Ércnél maradóbb* [1975] című kötetében adott közre). Kétlem, hogy Márfai Molnár László autentikus Kosztolányi-műként olvasta volna a két általa használt kötetet (miképpen előfordult ez másokkal, pl. ugyanennek az életműsorozatnak *Esti Kornél* [1981] című gyűjteménye esetében), hiszen hivatkozik is arra, hogy a Réz Pál szerkesztette köteteket forgatja, és a megfogalmazásba még csak ezek megjelenési sorrendje sem zavarhatott bele, hiszen előbb jelent meg a régiekről írt gyűjtemény (*Látjátok, feleim*, 1976), s csak utána a kortárs íróportrékat adó kötet (*Egy ég alatt*, 1977), ráadásul tovább bonyolítja a helyzetet, hogy időközben napvilágot látott Kosztolányi „új” kötete, a *Tükörfolyosó* (2004), melyben – alcíme szerint – „Magyar íróról” szól, mely nem választja külön a régieket és a kortársakat, hanem egyben adja Kosztolányi temporális modalitásainak sorozatát (ezt a kötetet is Réz Pál szerkesztette), és azt is csupán a szerencsétlen megfogalmazás sugallja, hogy Kosztolányi mindezt „a magyar irodalomtörténeti múltban” tette meg Balassival és a többiekkel. Egy jó szerkesztő továbbá talán azt is kifogásolta volna, hogy Márfai az utolsó dolgozatban Tandori Dezsőt – Petri György mellett – a „félmúlt klasszikusának” nevezi (a kiemelés tőlem: B. B. T.). Márfai Molnár László semmiben sem tévedett, hiszen ahogy saját magáról írja: könyve megjelenése „végleg elválasztja az írásművet empirikus értelemben vett szerzőjétől”, és arról sem tehet, hogy nem volt szerkesztője könyvének.

A hiba ott történik meg, hogy a könyvet – amely megjelenésével maga is az irodalomról való beszéd kontextusának (nevezzük irodalomtörténet-írásnak) része lett – nem lehet saját rendszerén belül vizsgálni, azon egyszerű okból kifolyólag, hogy az ember olvas, és Kosztolányiról meg Máráiról sokat írtak már, hogy József Attiláról ne is beszéljünk. Így tehát az a kérdés, hogy 2007-ben lehetséges-e érvényesen és érdemben szólni, újat és lényegest mondani pl. a József Attila-kultuszról Tverdota György 1998-ban megjelent könyvének (*A komor föltámadás titka*) „ismerete” nélkül, lehet-e Máráiról szólni az utóbbi két évtized kutatási eredményeinek (pl. Fried István vagy Lőrinczy Huba könyveinek) mellőzésével, vagy éppen Kosztolányiról értekezve elégséges-e csupán Frye, Ricoeur, Barthes, de Man, Riffaterre, Iser és Anderegg írásait használni szakirodalmi forrásként.

Márfai Molnár László szerint lehet (s ebben nincs egyedül). De vajon Márfai „felfedezésének” tekinthető-e az az általa „megkockáztatott” összefüggés, mely szerint – az értékeléshez szükséges időbeli távlat létrejötte az egykorú írótarshoz való viszonyban nem a tárgyul választott alkotó, hanem a portrét rajzoló Kosztolányi saját identitására vonatkozatható. Vagyis feltevésünk az, hogy az egykorú alkotókról szólva, a stabilabb értékeléshez a befogadói identitás bizonyos időbeli távolsága szükséges.” Nem egyszerűen arról van itt szó, hogy a kortársakról írt íróportrékat Kosztolányi magáról írta inkább (mint bárki más az alkalmi köszöntőket), és hogy a tárgyilagosabb értékeléshez idő kell? És vajon mennyire érdemes *újra* rájönni, hogy pl. az Ady-revízióban megfogalmazottak „következmenyei egy problematikus összefüggésnek, mely – véleményünk szerint – kezdettől végigkíséri Kosztolányinak Adyhoz való viszonyát”? Hiszen elég lett volna átfutni bármelyik korábbi kapcsolat-történeti elemzést, esetleg belelapozni Kosztolányi levelezésébe, és rögtön kiderült volna, hogy ez a gondolati konstrukció nyomán született felfedezés évtizedek óta irodalomtörténeti közhely.

A fentiek után meglepő, amikor a szerző számon kéri, hogy az irodalomelméleti és irodalomtörténeti „álláspontok nem reflektálnak egymásra, nem veszik figyelembe a másikat”, és hozzáteszi: ez „egyértelműen a provincializmus jele”. Látszólag ironiával szemléli „a baseballütő itthoni adaptációjára” emlékeztető, „a nagyvilágból országunkba származott irodalomelméleti felfogásmódok”-at, de már a bevezetésben gúnyosan odavág vele a „hagyományosabb” irodalomtörténet képviselőinek: „az empirikus szerzőt válasszuk külön az életvilág személyiségével sohasem azonos írói éntől, és mindkettőt a szövegben artikulálódó fiktív szerzői hangtól. [...] Az első kettő köré lehet keríteni kultuszt, regényes életrajzot vagy pszichológiai (esetleg pszichiátriai) esettanulmányt, de az *irodalmtudományon belül maradván csak a harmadikkal érdemes foglalkozni*, vele is elsősorban mint temporális modalitások sorozatával.” (A kiemelés tőlem: B. B. T.) A pejoratív szembeállítás enyhe gúnya az irodalomtanításról szólva erősödik, amikor „a szerzők életrajzára összpontosító vagy filológiai adalékokkal szöszmötölő, így a diákok számára mérhetetlenül unalmas eljárás mód”-ról ír, végül pedig egyértelműen a filológiai-referenciális irodalomértelmezés ellen szól: „a tágabban vett, a társadalmi mezőbe ágyazott irodalom [...] az irodalmi élet, az irodalom egésze ellen hat, hiszen elszigeteli azt a kultúra és az élet mozgásaitól, és ezért hosszú távon igen negatív következményei vannak.”

Ha a szerző ennyire szkeptikus és bizalmatlan az empirikus szerzővel és a rá vonatkozó evilági adatokkal szemben, nehezen lehet értelmezni azt a – Fülep korai művészeti kritikáinak és publicisztikájának vizsgálatakor tett – kijelentését, hogy „ezek keletkezési körülményeihez szükségesnek látszik az életrajz tényeiből néhány mozzanatot kiemelniük”, nehéz értelmezni azt a módszert, melyet Kosztolányi íróportréinak elemzésekor alkalmaz: „a szerzői kronológiának célszerű engedelmességedni, hiszen így végigkövethető lesz a belső alakulástörténet”, és szintén nehéz nem az empirikus szerző(k)re vonatkoztatni azt, amit Babits és Kosztolányi kapcsolatáról (!) ír: „Közeli rokonságban állónak tekintett ifjúkori világfelfogásuk és a közösen megélt kezdet ellenére később mégis bekövetkezett [...] eltávolodásuk, de ezt újabb közeledés követte, mindezek során az önazonosság bizonyosságának és az események véletlenszerűségének egymásra hatásából bontakozott ki az, amit sorsnak nevezhetünk, ahol az alkotói én szabadsága helyet kaphat a történetben.” És – sajtós módon – ide tartozik Márfaí egyik kardinális jelzője is, hiszen az általa kizárólagosan használhatónak hirdetett megközelítési séma, az empirikus szerzőt leváltó/felülíró temporális modalitás-sorozat *temporális* összetevője eleve ingatag az életrajziságot tagadó szövegszerűség szempontjából: ugyanis az ideiglenesség – mint az időrendiség pillanatnyi eleme – eleve *életrajzi* jellemző, s róla egyáltalán csakis a szövegek (modalitások) keletkezési idejének ismeretében lehet beszélni. Mintha mindezek éppen azt a Fülep Lajos-gondolatot igazolnák, melyet könyvében Márfaí is idéz: „az elnevezés utóvégre mind-egy, az a fő, hogy valamilyen realitás legyen mögötte”.

Kérdés, hogy mindez mennyire irodalomtörténet – mert a kötet alcíme (*Tanulmányok a 20. századi magyar irodalomtörténet köréből*) ekként definiálja önmaga jellegét. Erre a választ maga Márfaí adja meg: a filozófiát oktató szerző tanári honlapján található publikációs listában a kötet címeírása ugyanis már nem tartalmazza az irodalomtörténet szót, ott az eredeti alcím helyett ez áll: *Tanulmányok a huszadik század első felének magyar irodalmáról* (<http://tanarkepzo.fmk.nyme.hu/index.php?id=1291>). Ez így valóban pontosabb. Viszont a könyvben szereplő *szövegek* idegenkedése az irodalomtörténettől, a *világtól* való elzártsága még akár érthető is, hiszen még a „jobb híján *kulturológiai* felfogás” szerint is „a világra vonatkozó tudásunk egésze is textuális jellegű, szövegekre van utalva, hiszen amit a valóság igazságának vélünk, sem egyéb, mint korábbi, mások által alkotott szövegekre vonatkozó értelmezés nyomán újabb textusban testet öltött újabb jelentés”. Ebben az esetben azonban a dolgozatok mozgásterét szolgáló intertextuális környezet nagyon szűk.

Így tehát, ha Márfaí Molnár László kötetét – az irodalomtörténeti kontextust mellőzve – mi is csupán temporális modalitások sorozataként olvassuk, akkor is az önmaga farkába harapó kígyó juthat eszünkbe. A könyv, amely a divatos elméletekhez igazodva tagadja azt, amit végső soron megkerülhetetlenül használ, mintha hirdetett szándékaival ellentétben mégis azt mutatná, hogy ha – Márfaí metaforájánál maradván – az „elméleti háttér előtt felépített színpadon” véget ér az előadás, s kiviszik a kellékeket, lebontják a díszleteket, akkor nem marad más ott, csak a világot jelentő deszkák, amelyeken a Szerző kísértetének szelleme kószál, aki ha kizárják az ajtón, bemászik az ablakon, s ha azt is bezsaluzzák, a kulcslyukon bújjik be.

Argumentum Kiadó, 2007.